

میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور مرکز اهواز

احمد شعبانی*

استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه اصفهان

ناهید سلیمانی

دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشگاه اصفهان، مسئول کتابخانه شهید منتظری، استان چهارمحال و بختیاری، نهاد کتابخانه‌های عمومی

کشور

معصومه امانی

کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ دانشگاه پیام نور - مرکز اهواز.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۹/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۴/۱۹

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به منظور بررسی میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور - مرکز اهواز انجام شده است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان ورودی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ دانشگاه پیام نور - مرکز اهواز بود. نمونه‌گیری به روش تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم انجام شد که برای تعیین آن از فرمول نمونه‌گیری کوکران استفاده و تعداد ۱۴۲ نفر برآورد شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته بود که ضریب پایایی آن با استفاده از فرمول آلفای کرونباخ ۰/۸۹ محاسبه شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام گرفت.

یافته‌ها: بر اساس نتایج حاصله، میانگین کلیه مؤلفه‌ها (اصل اشباع، اصل عینیت یا واقعی بودن، اصل کمترین کوشش، اصل آشنایی، اصل انگیزش، اصل اطمینان، اصل سادگی، اصل پیروی از شکل) بیشتر از سطح متوسط بود. نتایج همچنین نشان داد که بین نظرات پاسخگویان فقط برحسب متغیر جمعیت شناختی جنسیت تفاوت معنادار وجود دارد. به گونه‌ای که دانشجویان زن میزان مؤلفه‌های "اصل انگیزش" و "اصل اطمینان" را بیشتر از دانشجویان مرد ارزیابی نمودند.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش می‌تواند با درک بهتر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور - مرکز اهواز برای آینده، مبنای برنامه‌ریزی در جهت ارائه خدمات اطلاعاتی شود.

کلیدواژه‌ها: اهواز، دانشگاه پیام نور مرکز اهواز، رفتار اطلاع‌یابی، مدل جین و فاین

مقدمه

انقلاب ارتباطات و اطلاعات در عصر حاضر تأثیرات شگرفی را در ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها گذاشته است. پیدایش حجم عظیم اطلاعاتی، دوران معاصر را به عصر اطلاعات ارتقاء داده و پدیده انفجار اطلاعات را به وجود آورده است. بنابراین اگر جوامع علمی معاصر به روش‌های اطلاع‌یابی آشنا شده و اطلاعات موجود را به نحو مطلوبی گردآوری، پردازش، سازماندهی و دسترس پذیر نمایند، از موضوعاتی چون فقر اطلاعاتی، اضطراب اطلاعاتی، و بیسوادی اطلاعاتی اجتناب خواهد شد (نوروزی و همکاران، ۱۳۸۹).

اطلاع‌یابی برای بشر حیاتی و ضروری است. انسان برای رفع نیازهای خود اطلاع‌یابی می‌کند. از نظر ویلسون^۱ اطلاع‌یابی جستجوی هدفمند برای یافتن اطلاعات مورد نیاز است. شناخت بیشتر رفتار اطلاع‌یابی به عنوان رفتار اجتماعی به جوامع انسانی کمک کرد تا پیشرفت‌های اطلاعاتی بیشتر و سیستم‌های اطلاعاتی بهتری فراهم آورد (ادهمی، ۱۳۸۳).

دانشجویان به عنوان مهمترین مصرف‌کنندگان اطلاعات در دانشگاه‌ها جهت رسیدن به سطح بالای اطلاعات و جستجوی صحیح و سریع آن نیاز بیشتری به دستیابی به روش‌های نوین دارند. لذا با آگاهی از نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان می‌توان به دست اندرکاران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در ساختن مجموعه کتابخانه کمک نمود تا مبنای برنامه ریزی برای آینده این مراکز باشند. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در دانشگاه‌ها به عنوان پایگاه اصلی ارایه و اشاعه اطلاعات برای دانشجویان و محققان محسوب می‌شوند، بنابراین جهت ارایه خدمات بهتر، بایستی نیازهای اطلاعاتی، راه‌های کسب اطلاعات و موانع پیش روی دانشجویان جهت دسترسی به اطلاعات شناسایی شده تا بوسیله آن بتوان برای آینده کتابخانه‌ها برنامه ریزی صورت گیرد.

بررسی عوامل مرتبط با رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان می‌تواند به شناخت بیشتر این قشر و آگاهی از روش‌ها، انگیزه‌ها، نیازها، و مهارت‌های اطلاع‌یابی آنان منجر شود و مشکلات آن‌ها را در دسترسی به اطلاعات مورد نیاز مشخص سازد. با توجه به دگرگونی‌های عمیقی که در مدل‌های رفتار اطلاع‌یابی حاصل شده، این پژوهش در صدد است با تعیین رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بر اساس مدل رفتاری جین و فاین^۲ به بررسی میزان کاربرد مولفه‌های این مدل مبادرت نماید.

جین و فاین برخی اصول رفتاری ارتباطات میان گروه‌های انسانی را در یک محیط خدمات اطلاع‌رسانی مبتنی بر مولفه‌های اصل اشباع^۳، اصل عینیت^۴ یا واقعی بودن، اصل کمترین کوشش^۵، اصل آشنایی^۶، اصل انگیزش^۷، اصل اطمینان^۸، اصل سادگی^۹، و اصل پیروی از شکل^{۱۰} بیان نموده‌اند. توصیف مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی از سوی جین و فاین به شرح ذیل می‌باشند:

اصل اشباع

زمانی که یک کاربر با مقدار خاصی از اطلاعات اشباع می‌شود، اطلاعات اضافی در تصمیم‌گیری یا حل مسئله به او کمک نخواهد کرد. عکس این قضیه صادق است یعنی اگر کاربر از نظر اطلاعاتی اشباع نشده باشد، به لحاظ روانشناسی احساس کمبود

¹ Wilson

² Jin & Fine

³ Saturation principle

⁴ Concreteness principle

⁵ Principle of least effort

⁶ Familiarity principle

⁷ Stimulation principle

⁸ Certainty principle

⁹ Simplicity principle

¹⁰ Following-form principle

اطلاعات می‌کند و تمایل می‌یابد به اندازه ظرفیت خود اطلاعات جذب نماید.

اصل عینیت یا واقعی بودن

بر اساس این اصل، انسان در میان فرهنگ‌های متفاوت، چیزهای عینی و واقعی را بیشتر از مفاهیم ذهنی و انتزاعی درک می‌کند. نگاه کردن به تصویر، تاثیری سریع‌تر و قدرتمندتر از کلمات دارد (جین و فاین، ۱۳۸۲).

اصل کمترین کوشش

اگر کاربر با انتخاب میان سهولت دستیابی و مفید بودن اطلاعات مواجه شود متمایل به انتخاب منابعی خواهد شد که به آسانی قابل دستیابی هستند تا منابع مرتبطی که در دسترس قرار ندارند.

اصل آشنایی

افراد تمایل دارند با رفتارهای آشنا به کار پردازند. کاربران تمایل دارند حتی در زمانی که با مناسب نبودن آن مواجه می‌شوند به پایگاه‌های اطلاعاتی وابسته باشند که با الگوهای ارزشیابی و فناوری‌های آشنایی دارند. هر چند نیازهای آن‌ها تغییر کرده باشد.

اصل انگیزش

انسان ماهیتاً پدیده‌ها و محیط‌های متنوع و برانگیزاننده را ترجیح می‌دهد؛ یعنی محیط و پدیده‌ها به هر اندازه متنوع و برانگیزاننده باشند به همان اندازه برای افراد جذاب می‌شوند.

اصل اطمینان

اگر کاربران احساس گمراهی و عدم اطمینان داشته باشند تمایل زیادی به کنترل احساسات و جستجوی مجدد پیدا می‌کنند. عدم اطمینان و تردید اغلب در فرایند بازیابی در یک محیط رایانه‌ای وجود دارد.

اصل سادگی

وقتی که کاربران به جستجوی اطلاعات می‌پردازند، انتظار دارند توصیف‌ها، آموزش‌ها و ساختار آن‌ها روشن، دقیق و ساده باشند.

اصل پیروی از شکل

شیوه بیان سؤال تاثیر زیادی در ماهیت پاسخ دارد. کاربران با پیروی از شکل سؤال به آن‌ها پاسخ می‌دهند و به ندرت با توجه به انگیزش و اهداف سؤال‌کننده پاسخ می‌گویند. در این تحقیق سعی می‌شود میزان کاربرد مولفه‌های مزبور از نظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی مورد توجه واقع شود و میزان تفاوت این مولفه‌ها با عوامل جمعیت‌شناختی مورد بررسی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

- پیشینه در داخل ایران

خاکپور (۱۳۸۶) در پژوهشی به "بررسی و مقایسه رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری در دانشکده علوم

تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز "پرداخت. یافته‌ها حاکی از آن است که تمامی دانشجویان تحصیلات تکمیلی بدون استثناء از اینترنت به عنوان یک مجرای اطلاعاتی جدید بهره می‌برند. موتورهای جستجوی گوگل و یاهو بیشترین در صد استفاده را در میان اعضای هر دو گروه به خود اختصاص داده است. ۴۳ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد (۸۹٪) و ۹ نفر از دانشجویان دکتری (۸۱٪) زبان فارسی را در استفاده از منابع ترجیح می‌دهند. بررسی پرسشنامه‌ها نشان داد که اقبال عمومی برای استفاده از منابع انگلیسی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد به مراتب از دانشجویان دکتری کمتر است.

رداد (۱۳۸۷) در مقاله‌ای به بررسی "رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد در استفاده از شبکه جهانی وب" پرداخت. نتایج نشان داد دانشجویان میزان تاثیر اینترنت را بر فعالیتهای آموزشی- پژوهشی خود در حد زیاد می‌دانند لیکن در استفاده از آن با محدودیت‌ها و موانعی مواجه‌اند. آن‌ها در هر یک از مراحل اطلاع‌یابی خود راهبردها و رویکردهای مختلفی را به کار می‌گیرند اما رویکردهای غالب شامل استفاده از موتورهای جستجو جهت شناسایی سایت‌های دربردارنده اطلاعات مورد نیاز، استفاده از پیوندهای ارجاعی به سایر سایت‌های مرتبط با نیاز اطلاعاتی بر پایه سنجیت موضوعی، راهبرد مرور سرعنوان‌های صفحه آغازین سایت جهت واکاوی اطلاعات مورد نیاز، متمایز کردن سایت‌های مفید از غیر مفید بر مبنای کیفیت محتوا و همخوانی موضوعی و استفاده از خدمات آگاهی‌رسانی جاری سایت‌های مورد علاقه و عضویت در گروه‌های بحث جهت نظارت بر حوزه‌های پژوهشی مطلوب است.

چینی (۱۳۸۹) در پژوهش خود به بررسی "نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کاشان در محیط‌های پیوسته در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸" پرداخت. یافته‌ها بیانگر آن است که انگیزه اصلی دانشجویان از جستجوی اطلاعات، دسترسی به اطلاعات روزآمد به منظور انجام کارهای پژوهشی است و جهت این امر از منابع چاپی اطلاعاتی بیش از منابع الکترونیکی استفاده می‌کنند. از میان انواع محمل‌های اطلاعاتی، مقالات در اولویت قرار دارند. پست الکترونیکی و موتورهای کاوش نمایه‌ای، و پایگاه اطلاعاتی به ترتیب پر استفاده‌ترین موتورهای کاوش و پایگاه اطلاعاتی در بین دانشجویان این مقطع هستند. از سوی دیگر، میزان آشنایی دانشجویان با امکانات و خدمات منابع اطلاعاتی پیوسته، روش‌های جستجوی اطلاعات در این محیط و نیز میزان رضایت آنان از جستجوی خود در آن کم تلقی می‌شود.

نوروزی و همکاران (۱۳۸۸) در مقاله‌ای به بررسی "رفتار اطلاع‌یابی هیات علمی دانشگاه اراک در استفاده از اینترنت" پرداختند. یافته‌ها نشان داد مهمترین اهداف جستجوی اطلاعات توسط اعضای هیات علمی اهداف پژوهشی، آموزشی، و روزآمد کردن اطلاعات تخصصی و بیشترین استفاده آن‌ها از مجلات الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی است. وب، پست الکترونیکی، و اتاق‌های گفتگو به عنوان مهمترین امکانات اینترنت و موتورهای جستجو، نشانی منابع اطلاعاتی و ابرموتورهای جستجو به عنوان کارآمدترین ابزار ذکر شده است. همچنین جستجوی پیشرفته، جستجوی کلیدواژه‌ای، و جستجوی ساده پرکاربردترین شیوه‌های جستجوی اطلاعات در اینترنت هستند. ترافیک شبکه و پایین بودن سرعت اینترنت و عدم دستیابی به اصل مدرک از عمده مشکلات استفاده از این فن آوری است.

بردستانی و محمد اسماعیل (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان "مطالعه شیوه‌های کسب اطلاعات توسط متخصصان و پژوهشگران شرکت ملی نفت ایران با تاکید بر مدل دیوید آلیس" به این نتایج رسیدند که افراد مورد مطالعه برای شناسایی منابع جدید پیرامون موضوعی نسبتاً ناآشنا، ابتدا از موتورهای جستجو و سایت‌های اینترنت و سپس از طریق سوال از افراد مطلع به جست و جوی اطلاعات می‌پردازند.

همچنین، نتایج پایان‌نامه کارشناسی ارشد افتخار (۱۳۹۱) با عنوان "بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز" نشان داد دانشجویان در فرآیند اطلاع‌یابی در اکثر مواقع به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا می‌کنند و در نهایت، اطلاعات بازیابی شده با اطلاعات مورد نظر آنها مرتبط است.

افتخار و ضیایی (زودآیند) در مقاله "رفتار اطلاع‌یابی و مدیریت منابع اطلاعاتی: فرایند ذهنی انتخاب موضوع و تشخیص نیاز اطلاعاتی (مطالعه موردی طلاب سطح سه حوزه های علمیه خواهران شهر شیراز سال تحصیلی ۱۳۹۴ - ۱۳۹۳)" به این نتیجه رسیدند که عامل اصلی در انتخاب موضوع توسط نمونه مورد بررسی، کنجکاوی ذهن است و مهمترین عامل جهت تشخیص نیازهای اطلاعاتی بررسی منابع اطلاعاتی و مشورت با متخصصان موضوعی است.

- پیشینه در خارج از ایران

نتایج تحقیق در مورد رفتار اطلاعاتی اعضای دانشگاهی دانشگاه روجبهات در بانکوک^۱ نشان داد که ۴۱ درصد پاسخگویان روش تحقیق خود را به وسیله مشاوره با افراد متخصص در آن زمینه انتخاب کرده‌اند. حدود ۸۲ درصد اطلاعات مورد نیاز خود را از کتابخانه‌های مجازی و سایت گوگل پیدا نموده، و به ندرت از پست الکترونیک برای ارتباطات استفاده می‌کنند. همچنین یافته هانشان داد که ۴۲ درصد از پاسخگویان از اریک (بانک اطلاعاتی) استفاده می‌کنند. اکثر پاسخگویان در زمان جستجوی اطلاعات با مشکلات عدم دسترسی به اطلاعات مورد نیاز جهت تحقیق مواجه بودند. (Patitungkho & Deshpande, 2005)

اچاک^۲ (۲۰۰۷، به نقل از چینی، ۱۳۸۸) به مطالعه عادت های استفاده اینترنتی دانشجویان دانشکده مدیریت دانشگاه هاجت تپه پرداخت. نتایج پژوهش نشان داد که هدف بیشتر دانشجویان از جستجو در اینترنت انجام کارهای پژوهشی بود؛ موتورهای کاوش عمومی به خصوص گوگل بیشتر از سایر موتور های جستجو مورد استفاده قرار می‌گرفتند؛ دانشجویان دسترسی سالم را مهمترین ویژگی کیفی اطلاعات در محیط اینترنت می‌دانستند؛ رابطه‌ی معناداری بین مدت تحصیل دانشجویان در این رشته و شیوه‌های پاسخگویی و رفع نیاز های اطلاعاتی و اهداف از جستجوی اطلاعات وجود داشت.

آداسو و چانگ (Ada Su & Chang, 2007) در پژوهش خود به بررسی نیازها و رفتار اطلاع‌یابی دانش‌آموزان پایه ششم پرداختند. نتایج به دست آمده نشان داد که بین دانش‌آموزان عادی و تیزهوش در نیاز های اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی تفاوت معناداری وجود دارد. دانش‌آموزان تیزهوش تقاضای بیشتری برای اطلاعات شناختی و علوم طبیعی دارند. در حالی که برای گروه مقابل چنین نبود و بعد از آن به ترتیب کتابخانه‌ها، تلویزیون، روزنامه، مجله، و دیسک های فشرده برای آنها در تهیه اطلاعات مورد نیاز از اهمیت کمتری برخوردار بودند. این بررسی نشان داد که عواملی نظیر اعتبار، آسانی استفاده، جستجوی سریع، میزان اطلاعات و غیره در انتخاب کانال تهیه اطلاعات موثر هستند.

نیو و همکاران (Niu et al., 2013) به مطالعه و بررسی ملی رفتارهای اطلاع‌یابی دانشجویان در دانشگاه‌های ایالات متحده آمریکا پرداختند. آن‌ها به فهم بهتر و درک عمیق تر تفاوت میان رفتارهای اطلاع‌یابی محققان مبادرت کردند. جامعه آماری ۲۰۶۳ پژوهشگر در علوم طبیعی، مهندسی و علوم بهداشتی و درمانی از ۵ دانشگاه ایالات متحده آمریکا بود. یافته‌ها نشان داد که رفتار اطلاع‌یابی تمامی محققان در ۵ دانشگاه مشابه بود ولی در جزئیات تفاوت های کوچکی مشاهده شد، که دلیل آن، تفاوت و تغییر در ساختار واحد و خدمات تحقیق کتابخانه ای در دانشگاه های مذکور تلقی می‌شود.

بر اساس نتایج موجود اکثر اعضای هیات علمی و پژوهشگران داخل نیاز های اطلاعاتی خود را از طریق منابع چاپی بر طرف می‌کنند ولی محققان خارجی بیشتر به منابع الکترونیکی وابسته‌اند. عمده ترین موانع مشکلات دستیابی متخصصان و پژوهشگران به اطلاعات، کمبود وقت، فقدان منابع مورد نیاز، نداشتن آگاهی از وجود منابع و دسترسی نداشتن به موقع به اطلاعات ذکر شده است.

¹ Rajabhat Universities in Bangkok

² Ucak

سؤالات پژوهش

سؤال کلی پژوهش این است که میزان کاربرد مدل رفتاری جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟ بر اساس این سؤال کلی، نه سؤال ویژه مطرح می‌شود:

میزان کاربرد مولفه اصل اشباع در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟
میزان کاربرد مولفه اصل عینیت یا واقعی بودن در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟

میزان کاربرد مولفه اصل کمترین کوشش در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟

میزان کاربرد مولفه اصل آشنایی در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟
میزان کاربرد مولفه اصل انگیزش در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟

میزان کاربرد مولفه اصل اطمینان در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟
میزان کاربرد مولفه اصل سادگی در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟
میزان کاربرد مولفه پیروی از شکل در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز چقدر است؟

آیا تفاوت معناداری بین میزان کاربرد مولفه‌های مدل رفتاری جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور مرکز اهواز بر اساس عوامل جمعیت شناختی (جنسیت، رشته تحصیلی، سال ورود به دانشگاه، و سن) وجود دارد؟

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش همه دانشجویان ورودی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بود. در این پژوهش حجم نمونه، با استفاده از فرمول نمونه‌گیری عمومی کوکران^۱ ۱۴۲ نفر برآورد و روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای^۲ متناسب با حجم استفاده شد.

جدول ۱. تعداد جامعه، حجم نمونه و بازگشت پاسخنامه

رشته تحصیلی	جامعه	نمونه	پاسخنامه
ادبیات	۱۲۳	۷۴	۷۳
فیزیک	۱۳۳	۶۸	۶۵
جمع	۲۵۶	۱۴۲	۱۳۸

ابزار مورد استفاده برای گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته شامل ۴ سوال جمعیت شناختی و ۴۲ سؤال بسته پاسخ در مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) بود. در این پژوهش جهت سنجش روایی درونی از روایی محتوایی، نوع صوری و اعتبار سازه‌ای، نوع تحلیل عاملی استفاده شده است. به منظور تعیین اعتبار سازه‌ای از آزمون کمو و بارتلت^۳ استفاده شد.

^۱ W. G. Cochran

^۲ Classified Random Sampling

^۳ KMO and Bartlett

مقدار آزمون KMO برابر ۰/۷ و نمایانگر کفایت حجم نمونه است. پایایی ابزار پژوهش به روش ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ برآورد گردید.

تجزیه و تحلیل آماری این پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS در دو سطح توصیفی و استنباطی صورت گرفت. در سطح آمار توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین، و انحراف معیار در قالب جدول و نمودار استفاده شد. در سطح آمار استنباطی از روش آماری آزمون t تک نمونه‌ای^۱، آزمون t مستقل^۲، تحلیل واریانس یک راهه، و t^2 هتلینگ استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

در جدول ۲ سؤال کلی پژوهش مورد محاسبه قرار گرفته است. برحسب یافته‌های این جدول، از آنجا که میانگین مشاهده شده از میانگین فرضی ($X=3$) بیشتر است، بنابراین پاسخگویان معتقدند میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بالاتر از حد متوسط قرار دارد.

جدول ۲. نتایج آزمون t تک متغیره، مقایسه میانگین کل مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی مطلوب با میانگین فرضی ($X=3$)

مؤلفه	میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	t	sig
رفتار اطلاع‌یابی	۳	۳/۳۳	۰/۴۷	۰/۰۰۱	۸/۳۹

با توجه به این که رفتار اطلاع‌یابی از هشت مؤلفه تشکیل شده، سؤال اصلی در قالب هشت سؤال ویژه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به عبارت دیگر میزان کاربرد هر کدام از مؤلفه‌ها به طور جداگانه در دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بررسی شده است.

در جدول ۳ سؤالات ۱ تا ۸ مورد محاسبه قرار گرفته است. با مقایسه میانگین هر مؤلفه با میانگین فرضی ($X=3$) در جدول ۳ دیده می‌شود که میانگین هر مؤلفه از میانگین فرضی به طور معناداری بیشتر است (سطح معناداری صفر محاسبه شده است) بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که از نظر دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان بیش از سطح متوسط است.

جدول ۳. نتایج آزمون t تک متغیره، مقایسه میانگین کل مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی مطلوب با میانگین فرضی ($X=3$)

مؤلفه	میانگین فرضی	میانگین	انحراف معیار	t	sig
اصل اشباع	۳	۳/۳۳	۰/۶۶	۵/۹۳	۰/۰۰۱
اصل عینیت یا واقعی بودن	۳	۳/۶۴	۰/۷۱	۱۰/۵۸	۰/۰۰۱
اصل کمترین کوشش	۳	۳/۲۵	۰/۷۳	۴/۰۴	۰/۰۰۱
اصل آشنایی	۳	۳/۱۰	۰/۶۷	۱/۸۲	۰/۰۷
اصل انگیزش	۳	۳/۳۸	۰/۶۱	۷/۲۶	۰/۰۰۱
اصل اطمینان	۳	۳/۱۰	۰/۷۴	۱/۶۵	۰/۱۰۱
اصل سادگی	۳	۳/۳۹	۰/۶۶	۶/۹۸	۰/۰۰۱
اصل پیروی از شکل	۳	۳/۴۸	۰/۶۹	۸/۱۸	۰/۰۰۱

¹ One-sample t- Test

² Independent-Samples t-Test

به منظور تعیین معنادار بودن تفاوت بین میانگین مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز t^2 هتلینگ استفاده شد.

جدول ۴. نتایج حاصل از اجرای آزمون t^2 هتلینگ

آماره	اندازه
t^2	۹۳/۷۷
F	۱۱/۱۲
Sig	۰/۰۰۱

برحسب یافته‌های جدول ۴، F مشاهده شده در سطح $\text{Sig} \leq ۰/۰۵$ معنادار بوده، یعنی تفاوت میانگین متغیرهای مدل جین و فاین معنادار بوده است. بنابراین میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان بطور یکسان وجود ندارد. همچنین یافته‌های فوق نشان می‌دهد که بیشترین امکان موجود مربوط به اصل عینیت یا واقعی بودن با میانگین ۳/۶۴ و کمترین، مربوط به اصل آشنایی و اصل اطمینان با میانگین ۳/۱۰ بوده است.

در سؤال ۹ نظرات دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بر اساس مولفه‌های مدل رفتاری جین و فاین بر مبنای عوامل جمعیت شناختی (جنسیت، رشته تحصیلی، سال ورود به دانشگاه، و سن) در خصوص میزان کاربرد این مدل در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته است.

برای بررسی معنا داری تفاوت نظرات افراد بر حسب جنسیت و رشته تحصیلی از آزمون t مستقل استفاده شد. نتایج در جدول ۵ درج است.

جدول ۵. میانگین و نمرات t مستقل نظرات دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز در مورد مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی بر حسب جنسیت و رشته تحصیلی

رشته تحصیلی				جنسیت				متغیر جمعیت شناختی
sig	t مستقل	میانگین		sig	t مستقل	میانگین		مؤلفه
		ادبیات	فیزیک			مرد	زن	
۰/۴۸	۰/۹۷	۳/۲۷	۳/۲۹	۰/۴۳	۲/۳۵	۳/۲۷	۳/۳۷	اصل اشباع
۰/۹۶	۱/۱۳	۳/۶۴	۳/۶۴	۰/۴۳	۱/۶۴	۳/۷۱	۳/۶۰	اصل عینیت یا واقعی بودن
۰/۳۷	۰/۱۶	۳/۱۹	۳/۳۰	۰/۰۵	۰/۰۰۱	۳/۰۹	۳/۳۴	اصل کمترین کوشش
۰/۲۳	۰/۰۶۷	۳/۰۳	۳/۱۷	۰/۲۶	۲/۵۴	۳/۰۲	۳/۱۵	اصل آشنایی
۰/۶۸	۲/۵۰	۳/۳۶	۳/۴۰	۰/۰۴	۱/۱۱	۳/۲۴	۳/۴۶	اصل انگیزش
۰/۸۴	۰/۰۵۷	۳/۱۰	۳/۱۲	۰/۰۰۶	۴/۶۵	۲/۸۷	۳/۲۳	اصل اطمینان
۰/۲۷	۱/۵۳	۳/۳۳	۳/۴۵	۰/۰۹	۰/۰۵	۳/۲۷	۳/۴۳	اصل سادگی
۰/۲۹	۰/۸۸	۳/۴۲	۳/۵۴	۰/۲۶	۰/۴۳	۳/۳۹	۳/۵۳	اصل پیروی از شکل

بر اساس اطلاعات جدول ۵، T مشاهده شده در سطح $\text{sig} \leq ۰/۰۵$ فقط درخصوص مولفه‌های "اصل انگیزش" و "اصل اطمینان" معنادار بوده است. به گونه‌ای که در مولفه "اصل انگیزش" و "اصل اطمینان" به ترتیب دانشجویان زن با میانگین ۳/۴۶ و

۳/۲۳، در مقایسه با دانشجویان مرد با میانگین ۳/۲۴ و ۲/۸۷ میزان موجود بودن این دو مولفه را بیشتر ارزیابی کرده‌اند و در مورد دیگر مولفه‌ها مردان و زنان نظرات مشابه و یکسانی نسبت به سؤال‌های پژوهش ابراز داشتند.

همچنین برحسب اطلاعات جدول ۵، اختلاف مشاهده شده بین میانگین نمرات دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های تحصیلی ادبیات و فیزیک در دانشگاه پیام نور واحد اهواز تفاوت معنی‌داری وجود ندارد زیرا t مشاهده شده در سطح $0.05 \geq \text{Sig}$ معنادار نبوده، بنابراین پاسخگویان در کل نظرات مشابه و یکسانی نسبت به سؤال‌های پژوهش ابراز داشتند.

برای بررسی معنا داری تفاوت نظرات افراد بر حسب متغیرهای جمعیت شناختی سال ورود به دانشگاه و سن آزمون تحلیل واریانس یک راه استفاده شد. خلاصه نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک راه برای هر دو متغیر جمعیت شناختی مذکور در جدول ۶ درج شده است.

جدول ۶. خلاصه نتایج حاصل از تحلیل واریانس یک راه نظرات دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز در مورد مؤلفه‌های رفتار اطلاع‌یابی بر حسب سال ورود به دانشگاه و سن

سن		سال ورود به دانشگاه		متغیر جمعیت شناختی مؤلفه
Sig	F	sig	F	
۰/۸۰	۰/۴۶	۰/۷۸	۰/۲۶	اصل اشباع
۰/۶۷	۰/۶۴	۰/۹۰	۰/۱۱	اصل عینیت یا واقعی بودن
۰/۷۵	۰/۵۴	۰/۹۷	۰/۰۳	اصل کمترین کوشش
۰/۸۸	۰/۳۵	۰/۶۷	۰/۴۱	اصل آشنایی
۰/۸۹	۰/۳۴	۰/۹۰	۰/۲۳	اصل انگیزش
۰/۸۰	۰/۴۶	۰/۴۲	۰/۸۹	اصل اطمینان
۰/۶۷	۰/۶۴	۰/۸۳	۰/۱۹	اصل سادگی
۰/۸۹	۰/۳۴	۰/۸۱	۰/۲۲	اصل پیروی از شکل

برحسب یافته‌های جدول ۶، F مشاهده شده در سطح $0.05 \geq \text{Sig}$ در خصوص هیچ یک از مؤلفه‌ها معنادار نبوده است. بنابراین بین نظرات پاسخگویان بر حسب سال ورود به دانشگاه و سن تفاوت وجود ندارد.

بحث و نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان داد دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز در مورد میزان کاربرد مدل جین و فاین در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان هم عقیده هستند و میزان کاربرد مؤلفه‌ها را بیشتر از سطح متوسط می‌دانند که البته تا میزان مطلوب، فاصله زیادی وجود دارد. خاکپور (۱۳۸۶)، رداد (۱۳۸۷)، نوروبی و همکاران (۱۳۸۸)، اچاک (۲۰۰۷)، آداسو و چانگ (Ada Su & Chang, 2007) نیز در پژوهش‌های خود به این نتیجه رسیدند که جستجوگران در هر یک از مراحل اطلاع‌یابی خود راهبردها و رویکردهای مختلفی را به کار می‌گیرند اما رویکردهای غالب شامل استفاده از موتورهای جستجو جهت شناسایی سایت‌های دربردارنده اطلاعات مورد نیاز، استفاده از پیوندهای ارجاعی به سایر سایت‌های مرتبط با نیاز اطلاعاتی بر پایه سنجیت موضوعی، راهبرد مرور سرعنوانهای صفحه آغازین سایت جهت واکاوی اطلاعات مورد نیاز، متمایز کردن سایت‌های مفید از غیر مفید بر مبنای کیفیت محتوا و همخوانی موضوعی و استفاده از خدمات آگاهی‌رسانی جاری سایت‌های مورد علاقه و عضویت در گروه‌های بحث جهت نظارت بر حوزه‌های پژوهشی مورد علاقه است.

تفاوت معنادار بین نظرات دانشجویان به تفکیک جنسیت فقط در خصوص دو مولفه "اصل انگیزش" و "اصل اطمینان" حاکی از این بود که زنان نسبت به مردان، پایگاه‌های اطلاعاتی را دارای تنوع بیشتر شکلی و رنگی در منوها دانسته، همچنین امکان سردرگمی در استفاده از نظام‌های اطلاعاتی، وجود خطاهای متوالی در بازشدن صفحات یا لینک‌ها، وجود اطلاعات غیر مستند و صفحات دارای اطلاعات ناقص یا اشتباه در پایگاه‌های اطلاعاتی که موجب عدم اطمینان نسبت به این پایگاه‌ها می‌شود را کمتر دانسته‌اند.

پیشنهادات و محدودیت‌ها

با توجه به پژوهش حاضر می‌توان پیشنهاد نمود که:

استفاده بیشتر از امکانات محیط رابط و گزینه‌های نو برای بازیابی و جستجوی اطلاعات در جستجوی علمی، نمایش بیشتر عناصر تصویری در محیط رابط، افزایش استفاده از ابزارهای بازیابی مثل چکیده‌ها، کلیدواژه‌ها و نمایه‌نامه، استفاده از مشاوره و راهنمایی استادان و متخصصین، و توجه بیشتر به موضوعات عینی نسبت به مسائل ذهنی در جستجو می‌تواند باعث تقویت دو مولفه اصل اشباع و اصل عینیت یا واقعی بودن شود.

افزایش استفاده از توصیه‌های شفاهی و ارتباط چهره به چهره در دریافت اطلاعات از محیط رابط، استفاده بیشتر از رابط‌های فارسی در عین بهره‌جویی از فناوری، افزایش امکانات و فناوری کتابخانه دانشگاه، استفاده از راهنمایی‌های کتابدار، همچنین استفاده از منوهای تکراری و مسیرهای معمول و مشترک در پایگاه‌های داده‌ای، استفاده از پایگاه‌های داده‌ای ساده، استفاده بیشتر از استراتژی‌های ساده برای جستجو، و اصطلاحات تکراری و آشنا می‌تواند دو مولفه اصل کمترین کوشش و اصل انگیزش را تقویت نماید.

استفاده بیشتر از پایگاه‌های اطلاعاتی دارای تنوع شکلی و رنگ در منوها و همچنین دارای محیط‌های رابط قالب بندی شده و ساختار یافته، و توجه بیشتر به خصوص در کاهش امکان سردرگمی در استفاده از نظام‌های اطلاعاتی، کاهش خطاهای متوالی در بازشدن صفحات یا لینک‌ها، کاهش اطلاعات غیر مستند و صفحات دارای اطلاعات ناقص یا اشتباه در پایگاه‌های اطلاعاتی که موجب فقدان اطمینان نسبت به این پایگاه‌ها می‌شود می‌تواند دو مولفه اصل انگیزش و اصل اطمینان را تقویت نماید.

افزایش استفاده از راهنما و دستنامه‌های موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی قبل از جستجو در آن‌ها، افزایش امکان دسترسی به پایگاه‌های دارای راهنماهای مناسب، توصیف، آموزش، و ساختار روشن، دقیق، ساده، و روان، و کاهش امکان دسترسی به پایگاه‌های دارای منوهای ترکیبی که باعث سردرگمی می‌شود و همچنین استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی که بیشتر با انگیزه و هدف دانشجویان از سوال هماهنگ باشند و از اصطلاحات و شکل سوال و منو دستور در سازماندهی پیروی کنند می‌تواند دو مولفه اصل سادگی و اصل پیروی از شکل را تقویت نماید.

از آنجا که پژوهش حاضر در چارچوب مؤلفه‌های مطرح شده برای رفتار اطلاع‌یابی قابل تفسیر و تعبیر است و در محیط دانشگاهی اجرا شده و جامعه آماری آن محدود به دانشگاه پیام نور- مرکز اهواز بوده است، لذا از تعمیم نتایج آن به محیط‌های غیردانشگاهی یا سایر دانشگاه‌ها خودداری شود یا جانب احتیاط رعایت گردد.

منابع

- ادهمی، اعظم. ۱۳۸۳. اطلاع‌یابی و رفتار اطلاع‌یابی چیست؟. فصلنامه اطلاع‌رسانی. ۱۹: ۳۱-۳۶.
- افتخار، زهره. ۱۳۹۱. بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات کرمان.

- افتخار، زهره، و ضیایی، ثریا. زودآیند. رفتار اطلاع‌یابی و مدیریت منابع اطلاعاتی: فرایند ذهنی انتخاب موضوع و تشخیص نیاز اطلاعاتی (مطالعه موردی طلاب سطح سه حوزه های علمیه خواهران شهر شیراز درسال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۳). *پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات*. <http://jipm.irandoc.ac.ir> دسترسی در (۱۳۹۴/۱۰/۱۵)
- بردستانی، مرضیه، و صدیقه محمد اسماعیل. ۱۳۸۸. مطالعه شیوه های کسب اطلاعات توسط متخصصان و پژوهشگران شرکت ملی نفت ایران با تاکید بر مدل دیوید آلیس. *مطالعات کتابداری و علم اطلاعات*، ۳(۲): ۱۱۳-۱۳۴.
- بردستانی گناوه، مرضیه. ۱۳۸۶. رفتار اطلاع‌یابی متخصصان شاغل در ادارت شرکت ملی نفت مناطق نفت خیز جنوب - اهواز. *فصلنامه کتاب*، ۱۵: ۹۷-۱۰۸.
- جین، ژانگ، و سارا فاین. ۱۳۸۲. تاثیر رفتار انسانی در طراحی رابط در نظام بازیابی اطلاعات. ترجمه علی مرادمند. *فصلنامه کتاب*، ۱۴(۲): ۱۲۴-۱۳۲.
- چینی، ز. ۱۳۸۹. مطالعه‌ی نیازهای اطلاعاتی و رفتارهای اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کاشان در محیط های پیوسته در سال ۱۳۸۸-۱۳۸۷. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید چمران.
- خاکپور، علی. ۱۳۸۱. رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. *فصلنامه کتاب*، ۱۵: ۸۸-۹۶.
- داورپناه، محمدرضا. ۱۳۸۶. ارتباط علمی: نیاز اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی. تهران: دبیرش و چاپار.
- رداد، ایرج. ۱۳۸۷. بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوزستان. *فصلنامه علمی پژوهشی کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۴۸: ۹۶-۷۳.
- نوروزی، یعقوب، مهدی تلخایی و مهدی علیپور حافظی. ۱۳۸۸. بررسی رفتار اطلاع‌یابی هیات علمی دانشگاه اراک در استفاده از اینترنت. *فصلنامه دانش شناسی*، ۳(۱۰): ۸۱-۹۱.
- Ada Su, S. F and & Chang, C. S (2007). Information needs and information- seeking behavior of gifted sixth graders. Retrieved August 18, 2013, from <http://www.kzneducation.Gov.za/Portals/0/ELITS%20website%20Homepage/IASL%202008/research%20forum/suchan.grf>. Pdf.
- Ellis, David (1993). A Comparison of the information seeking patterns of researches in the physical and social science. *Journal of Documentation*, 49(4): 356-369.
- Niu, X. , Hemminger, B. M. , & Lown, C (2013). National study of information seeking behavior of academic researchers in the United States. *Journal of the American Society for Information Science and Technology (JASIST)*, 61(5): 869-890.
- Patitungkho, K. & Deshpande, N. J(2005). Information seeking behavior of faculty members of Rajabhat Universities in Bangkok. *Webology*, 2(4). Ritrieved October 24, 2013 from <http://www.webology.org/2005/v2n4/a20.html>